

جرایم احزاب سیاسی در حقوق کیفری ایران

روح الله گودرزی

کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم

چکیده

احزاب سیاسی اصلی ترین کانون تجمع خواسته ها و علایق گوناگون تلقی می شوند که به واسطه حضور آنها، زمینه های ساختاری و عینی لازم برای تاثیرگذاری متقابل نیروهای سیاسی و اجتماعی بر یکدیگر و بر ساختارهای سیاسی فراهم می شود. در طول دهه های گذشته، مطالعه چگونگی کارکرد احزاب سیاسی از سوی پژوهشگران سیاسی و حقوق دانان با دغدغه های مهمی نظیر تدوین قانونی جامع و مانع در باب حدود فعالیت احزاب بالاخص احزاب سیاسی، بررسی رفتارهای انتخاباتی، نظریه های رقابت، ساختار ائتلاف های حزبی، تحلیل سیاستگذاری، شکل گیری روندهای تمرکزگرایی سازمان حزبی، نقش احزاب در روند مردم سالاری همراه بوده است که البته با تصویب قانون جرم سیاسی در سال ۱۳۹۵ برخی از دغدغه های مذکور تا حدودی برطرف گردیدند لیکن با توجه به گسترش دایره جرایم با توجه به پیشرفت تکنولوژی وجود قوانین به روز و کارآمد همیشه به عنوان یک مشغله ذهنی در بین جامعه حقوقی کشور و سیاستمداران وجود خواهد داشت زیرا احزاب، از جمله مهمترین کنشگران سیاسی در جامعه محسوب می شوند و از نگاهی دیگر جرم انگاری حوزه فعالیت احزاب در عین حال که امری گریز ناپذیر است، شاید موجبات تضییق و تحدید کنشگران سیاسی آنها را به همراه آورد. مطالعه و بررسی جرایم احزاب در نظام حقوق کیفری ایران، نه تنها بیانگر قلمرو موسع یا مضیق حوزه مداخله کیفری در عرصه فعالیت سیاسی احزاب است، بلکه از دیگر سو موجبات نقد و ارزیابی سیاست کیفری را در این خصوص فراهم مینماید. در این پژوهش، ضمن تجزیه و تحلیل جرایم احزاب در قوانین مربوطه، به نقد و ارزیابی آنها در نظام حقوق کیفری ایران پرداخته می شود.

واژگان کلیدی: حزب، جرم، احزاب، سیاسی، احزاب سیاسی.

مقدمه

حزب مهمترین نهاد سیاسی در سیاست و حکومت دموکراتیک و همواره یکی از موضوعات بحث‌انگیز و مورد بررسی اندیشه‌گران علوم سیاسی در دهه‌های اخیر بوده است. مسائلی از قبیل ساختار و اجزای حزب، زمینه‌های شکل‌گیری، کارکرد حزب و از جمله سؤالاتی است که هریک از محققان از زاویه‌ای خاص بدان نگرسته و پاسخهای متنوعی بدان داده‌اند. در کشورهای عقب‌مانده، مهمترین جنبه سیاسی حزب، کارکرد نوسازی آن است. این درحالیست که در این کشورها مسأله نوسازی و توسعه یکی از حادترین مسائل می‌باشد، چرا که آنان از بسیاری لوازم ساختاری نظیر احزاب برای تسهیل روند نوسازی محروم هستند. بنابراین وجود احزاب قدرتمند به منظور اعمال حق حاکمیت مردم و توسعه یکی از نیازهای ضروری کشورهای عقب‌مانده است. حزب در لغت به معانی فشردن، سخت شدن، گروه، دسته و طایفه آمده است و از نظر اصطلاحی به یک تجمع سیاسی سازمان یافته گفته می‌شود که دارای اصول، قواعد، عقاید و مرام و مسلک واحد باشد که از حالت بی هویتی خارج شده و دارای شخصیت حقوقی مستقل باشد. نکته که در این تعریف قابل دقت و تأمل است این است که نباید مفاهیم نظیر جناح، جمعیت و تشکل را با حزب خلط نمود. چون بین احزاب و تشکل و جناح و... تفاوت‌ها و نقاط افتراقی نهفته است، ازجمله اینکه احزاب اکثراً دارای شخصیت حقوقی، دارای دفاتر فعال سراسری در سطح کشور و همچنان دارای مشروعیت قانونی اثبات شده می‌باشند. اما جناح‌ها و تشکل‌های اجتماعی دارای اوصاف فوق نبوده و گروهک‌های خود جوش درون حکومتی یا درون حزبی می‌باشند که به طور کوتاه مدت یا میان مدت به منظور کسب قدرت سیاسی با هم متحد شده و برای رسیدن به هدف بسیج می‌شوند. امروزه سیاست و قدرت، ابعاد پیچیده تری به خود گرفته و عناصر دخیل در قدرت متکثر شده‌اند. از نخبگان سیاسی، گروه‌های نفوذ و احزاب گرفته، تا رسانه‌ها و نهادهای مختلف اجتماعی، همه به گونه‌ای بر قدرت تأثیر می‌گذارند و یا اینکه حداقل از سیاست متأثر می‌شوند. در کشورهایی که دموکراسی و حضور مردم در عرصه‌های سیاسی - اجتماعی پررنگ‌تر است، نقش احزاب و گروه‌ها جدی‌تر دیده می‌شود و بنابراین، تحلیل نهادهای مدنی و نقش احزاب به عنوان یکی از نهادهای مدنی در پیکره سیاسی جامعه، امری ضروری به نظر می‌رسد. احزاب در واقع از ابتکارهای نظام سیاسی مدرن هستند. امروزه همه نظام‌های سیاسی خود را نیازمند احزاب می‌دانند، زیرا عمده‌ترین نهاد برای برخورد با تضاد‌های موجود در این جوامع به حساب می‌آیند. به عبارت دیگر احزاب سیاسی می‌توانند با دو کارکرد مهم در خدمت نظام سیاسی باشند: ۱. به تضاد‌های موجود در جامعه مشروعیت بخشند و جایگاه آن‌ها را در مناقشه عمومی مشخص کنند، ۲. می‌توانند از طریق کاهش تضادها و دفع آنها به ثبات نظام سیاسی کمک کنند. جرم‌انگاری، به طور کلی ابزار تضییق حدود فعالیت اشخاص و احزاب است. در خصوص احزاب سیاسی که حسب نوع و ماهیت فعالیت خود، به عنوان عنصر رقیب یا همراه دولت، تمایل حداکثری به فعالیت در حوزه سیاسی و اجتماعی دارند، جرم‌انگاری اقدام محدود کننده بیشتری قلمداد می‌شود. بررسی جرایم و مجازات‌های ناظر به فعالیت احزاب سیاسی، نه تنها از یک سو تعیین گستره حدود فعالیت احزاب و آزادی عمل آنها جهت پیشبرد مرامنامه سیاسی - اجتماعی شان تلقی می‌شود، بلکه از دیگر سو بیانگر کیفیت واکنش نظام حقوق - سیاسی و استقبال یا عدم استقبال آن از عملکرد احزاب نیز ارزیابی می‌گردد. بدون تردید، تعیین مصادیق مجرمانه محدود، روشن و بدون ابهام، موجبات اشتغال فعالیت حزبی و پایداری احزاب را فراهم خواهد نمود، در حالی که جرم‌انگاری مبهم، قابل تفسیر و تاویل، زمینه ساز تعرض به احزاب به عنوان کنشگران سازمان یافته فعالیت‌های سیاسی را به دنبال داشته، موجب مداخله غیر قابل پیش بینی نهادهای حکومتی در محدود سازی و تضییق فعالیت احزاب خواهد بود. با در

نظر گرفتن این ویژگی ها، می توان به بررسی جرایم و تخلفات احزاب سیاسی در نظام حقوق ایران پرداخت. بدیهی است تأمل در انواع جرایم و مجازاتهای احزاب سیاسی در این نظام حقوقی، می توان حدود و ثغور فعالیت آزادانه احزاب در ایران را نیز مدنظر قرار داد. در این پژوهش، جرایم و تخلفات مصرّحه در خصوص فعالیت احزاب و گروههای سیاسی در قوانین کیفری ماهوی، از جمله قانون احزاب، قانون مجازات اسلامی و قانون انتخابات را بررسی می کنیم. لازم به ذکر است که در نظر داشته با مذاقه در برخی از مواد لایحه جدید جرایم احزاب سیاسی که اخیراً به مجلس تحویل شده پیردازیم که لازمه این امر واکاوی مفید و موثر این لایحه می باشد.

پیشینه تحقیق

در خصوص موضوع فوق با این عنوان در سایت های حقوقی معتبر مانند سایت ایران داک سیکا ساید (SID) و کتابخانه ملی جستجویی گسترده ای انجام شده که در خصوص موضوع فوق با این عنوان هیچ گونه تحقیقی تاکنون ثبت نگردیده است ولی در خصوص موضوعات مشابه با این عنوان چندین تحقیقات صورت گرفته که به مختصر برخی از این موارد را بیان خواهیم کرد:

۱. محمدرضا حقیقی در سال ۱۳۹۰ در مقاله ای با عنوان نقد و بررسی پیش نویس های جرم سیاسی که در مجله علوم انسانی به چاپ رسید، این چنین می نویسد: پژوهشگر این اثر معتقد است به دلیل وجود ابهام در مفهوم «سیاست» ارائه تعریف روشنی از «جرم سیاسی» نیز امر مشکلی می نماید. ولی بطور کلی هر گونه جرمی که امنیت کشور را به خطر اندازد، جرم سیاسی به حساب می آید. در این پژوهش سیر تاریخی تحول این مفهوم با جنگ جهانی اول به عنوان یک حدّ فاصل معین شده است. وقوع این جنگ و تغییر و تحولات سیاسی ناشی از آن، رژیم حقوقی جرم سیاسی را متحول نمود و سبب پیدایش حیات جدیدی برای اینگونه جرایم شده است به حدّی که شاهد پایان دوره اوج اندیشه های حمایت کامل از مجرمان سیاسی هستیم. در ایران برای اولین بار جرم سیاسی در اصل ۷۹ قانون اساسی مشروطه تحت عنوان «تقصیرات سیاسیه» مطرح شد که خود متأثر از اصل ۱۸ قانون اساسی بلژیک بود در این قوانین علاوه بر مهم شمردن این جرائم حضور هیأت منصفه و رعایت حقوق مجرمین از لحاظ مستثنی بودن از محکومیت به حبس همراه با کار اجباری لحاظ شده است. پس از پیروزی انقلاب و استقرار نظام جمهوری اسلامی، چون آزادیهای سیاسی در زمره موضوعات آرمانی انقلاب بود بالطبع جرایم سیاسی ... را در صحنه سیاسی و قضایی قرار داد که اصل ۱۶۸ قانون اساسی جلوه بارز آن می باشد.

۲. حامد عباس آبادی در سال ۱۳۹۰ در پایان نامه کارشناسی ارشد خود در موضوعی با عنوان رابطه محاربه و جرم سیاسی در سیاست جنایی تقنینی ایران و فقه جزایی که در دانشگاه علامه طباطبایی دفاع نمود، این چنین بیان می کند: محاربه به عنوان یکی از حدود شرعی در فهرست عناوین مجرمانه در نظام حقوق کیفری ایران جرم انگاری شده است. ماده ۱۸۵ قانون مجازات اسلامی به تعریف این جرم پرداخته و محارب را فردی وصف می کند که برای ایجاد رعب و وحشت و سلب آزادی و امنیت مردم دست به سلاح می برد که این وصف منطبق با تعریف فقهای امامیه از محاربه است. قانون گذار محاربه را جرمی علیه امنیت و آسایش عمومی قلمداد می کند که دارای چند خصوصیت می باشد. از جمله این خصوصیات می توان به موارد زیر اشاره کرد: عدم تأثیر هویت مرتکب اعم از مرد یا زن که مدخلیتی در تحقق جرم ندارد و یا اینکه سوءنیت خاص در این جرم شرط می باشد که مرتکب باید قصد اخافه مردم را داشته باشد و نکته بعد اینک محاربه جرمی مطلق است و همچنین جرم محاربه جرمی است که

مقید به وجود وسیله است و وسیله در آن شرط است با وجود این شرایط و چند شرط دیگر این جرم شکل می گیرد؛ در مقابل جرم سیاسی از جمله موضوعاتی است که در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مورد توجه خاص قرار گرفته و برای مقابله با آن از یک رژیم ارفاقی برخوردار گردیده است، اما علی رغم تکلیف قانون اساسی به قانون گذار عادی برای تعیین حدود و ثغور، شرایط و موضوعات مرتبط با آن، تاکنون قانونی از تصویب قوه مقننه نگذشته است هر چند در سال های اخیر جهت انجام این مهم اقداماتی صورت گرفته است. یکی از مشکلاتی که در زمینه جرم سیاسی وجود دارد عدم ارائه تعریف جامع و مانع از سوی حقوق دان ها می باشد که تعاریفی که ارائه شده گاهی بسیار مبهم و کلی می باشد و طبق اصل ۱۶۸ قانون اساسی تعریف و شرایط جرم سیاسی و نحوه انتصاب و اختیار هیئت منصفه طبق موازین اسلامی باید مشخص شود و همان طور که اشاره شد این نقص و خلاء قانونی که ناشی از عدم وجود قانون مدون در این زمینه می باشد باعث گردیده که تا اعمالی را که با اهداف و اغراض سیاسی و به صورت غیر خشونت آمیز انجام گرفته است را تحت عنوان محاربه قلمداد گردد و سپس محاکمه نماییم که این امر موجب تضییع حقوق شهروندان می گردد چرا که جرم محاربه تعریف خاص خود را دارد و جرم سیاسی نیز ضوابط خاصی دارد که این دو جرم را از هم متمایز می سازد و تا زمانی که ما قانون دقیقی از هر دو جرم نداشته باشیم قضاوت در مورد افعال شهروندان بسیار سخت می گردد.

روش تحقیق

روش تحقیق این پژوهش کتابخانه ای و به روش توصیفی تحلیلی می باشد و مشتمل بر مراحل زیر است:

مرحله نخست: گردآوری مطالب و اطلاعات پایه؛ در یک مطالعه کتابخانه ای و اسنادی، پژوهش ها و منابع موجود داخلی و مرتبط با موضوع جمع آوری و طبقه بندی خواهد شد. در ابتدا اطلاعات خام و متغیرهای مورد نیاز شناسایی و اطلاعات پایه و مستندات موجود از طریق مطالعات کتابخانه ای و مستندات قبلی و مراجعات سازمانی جمع آوری می گردد.

مرحله دوم: بررسی، تجزیه و تحلیل، تعیین کیفیت و طبقه بندی اطلاعات کسب شده؛ در این مرحله به بررسی کیفیت اطلاعات، بررسی صحت اطلاعات و تفکیک و دسته بندی اطلاعات پرداخته می شود.

مرحله سوم: تحلیل؛ اطلاعات مورد نیاز در این رابطه به وسیله مراجعه به کتابها، پایان نامه ها و مقالات ذیربط با روش تحلیلی و توصیفی انجام می گیرد.

مرحله چهارم: نتیجه گیری و ارائه نتایج برتر؛ در انتهای پژوهش پس از فیش برداری از منابع موجود و جمع آوری شده به تجزیه و تحلیل مواد قانونی مرتبط پرداخته می شود. که نتایج حاصل از آن در قالب پیشنهاداتی مطرح، تا مورد استفاده نهادها و دستگاه های مرتبط قرار گیرد.

مرحله پنجم: تهیه و تدوین گزارش نهایی.

مفهوم شناسی جرم

جرم در لغت به معنای «گناه» آمده است و در اصطلاح، علیرغم تعاریف زیادی که از جرم شده، هنوز هم این موفقیت بدست نیامده تا از جرم، آنچنان تعریفی به عمل آید که مورد قبول همگان قرار گیرد و در زمان و مکان واجد ارزش باشد و دلیل این امر نیز این است که پدیده جرم، بر حسب نظر دانشمندان و محققان، دارای مبانی و صور گوناگون است. به سخنی دیگر، آنچه که از نظر یکی جرم محسوب می‌شود، بر حسب دیگری نه تنها ممکن است عنوان جرم به خود نگیرد، بلکه امکان دارد که حتی عملی پسندیده به شمار آید (شامبیاتی: ۱۳۹۴، ۲۱۳).

مفهوم لغوی حزب

حزب به معنای جدید آن گروه‌های سیاسی در زبان انگلیسی معادل واژه «Party» است ولیکن خود این واژه در زبان انگلیسی دارای معانی مختلف است که در زمینه‌های مختلف به کار می‌رود. فرهنگ وبستر که یکی از فرهنگ‌های معتبر لغات زبان انگلیسی است در برابر واژه «Party» حدوداً یازده معنی و تعریف ارائه می‌دهد که اولین تعریف آن همان گروه‌های سیاسی است (آریانپور کاشانی: ۱۳۷۲، ج ۴، ۳۷۹۷).

تکثرگرایی سیاسی

با مطالعات فراوان نظر نگارنده بر این است که، از عناصر حزب، تکثرگرایی سیاسی و اجتماعی است. در این مفهوم، نگرش به کثرت، افزایش کمی و کیفی احزاب، تنوع آرا و افکار و تکثر قدرت مطمح نظر می‌باشد. از طریق مشارکت چندجانبه مردم در امور عامه، مصلحت عمومی تأمین شده و اداره جامعه سیر صعودی به خود می‌گیرد. برای تحقق این کثرت گرایی، تحمل آرا و عقاید گوناگون و داشتن رفتار معتدل با احزاب و گروه‌های سیاسی، ضروری به نظر می‌رسد. حزب ابزاری است در جامعه مدنی برای اعمال تکثر سیاسی و جابه جایی قدرت که از ویژگی‌های جامعه مدنی است. جامعه مدنی بر تکثر و تنوع آرا و انظار سیاسی و عدم تمرکز قدرت در شخص یا گروه معینی تأکید دارد. در این راستا، مهم ترین کارکرد جامعه مدنی آن است که از تغییر ماهیت دموکراتیکی دولت و ظهور دیکتاتوری در حاکمیت جلوگیری کند.

رقابت و مشارکت

در نظام‌های چندحزبی و مبتنی بر پلورالیسم سیاسی، رقابت جایگاه مهمی دارد. رقابت باعث ترقی و صعود به کمال، هم در میان اعضای حزب و هم در سطح جامعه می‌شود، چرا که رقابت برای رسیدن به امری (نماینده‌گری پارلمانی یا حاکمیتی) متوقف بر آن است که افراد یا گروه‌ها، نقایص خود را مرتفع سازند و با ارایه برنامه صحیح و عادلانه و اصلاح‌گرایانه از حزب رقیب پیشی گیرند. احزاب با ارایه آموزش‌های آگاهی بخش از جهل جامعه می‌کاهند، جهلی که اساس حکومت‌های مطلقه و دیکتاتوری است، و زمینه مشارکت مردم را در امور سیاسی و اجتماعی فراهم می‌سازند (فیرحی: ۱۳۸۴، ۱۰۹).

در این راستا احزاب سیاسی، علاوه بر کارکرد بالقوه در تحقق و استمرار رهبری می‌تواند نقش مؤثری در زندگی عمومی و سیاسی جامعه ایفا نموده و با کمک به گسترش آگاهی سیاسی مردم، شهروندان را به زندگی انتقادی، همبستگی و فعالیت

جمعی سوق دهد و بدین ترتیب در شکل دهی و تبیین مصالح دینی و ملی که شریعت اسلامی مرزهای آن را تعیین می کند، نقش مؤثری داشته باشد.

انتخابات

به اعتقاد نگارنده، انتخاب کردن و انتخاب شدن یکی از شاخص ها و جلوه های ویژه احزاب است. احزاب تولد می یابند به این هدف که بتوانند آرای اکثریت را به دست آورند و برای نمایندگی پارلمانی و یا ریاست دولت انتخاب شوند. به وسیله انتخابات است که رضایت اکثریت حاصل می شود، رضایتی که بیانگر مشروعیت مردمی است. در این میان، اگر نظام های انتخاباتی متناسب با نظام های حزبی باشند، احزاب می توانند با ارائه برنامه های خود، اعتماد عمومی را جلب نمایند و یا با ارائه فهرستی، مردم را در شناسایی افراد نخبه، مؤمن و متعهد یاری رسانند. امروزه در رسانه ها و دیگر وسایل ارتباطی در خصوص کارکرد انتخاباتی احزاب به وفور بحث و گفتگو صورت می گیرد که به کارکرد و جایگاه ویژه انتخاباتی احزاب اشاره دارد.

مبانی کارکردی

حزب از موضوعات جدید است و موضوعات جدید در متون دینی با عنایت به اینکه مفاهیم دینی در جایگاهی فراتر از زمان و مکان قرار می گیرند، قابل بررسی هستند. بر این موضوع چنین استدلال می شود:

اولاً: حزب وسیله ای کارآمد و مفید برای جامعه امروز است. ثانیاً: هر وسیله ای که در تکامل جامعه نقش مهمی داشته و در شرع ممنوع نباشد، مورد تایید اسلام است. نتیجه آن که، حزب به عنوان یک وسیله کارا و مفید، منع شرعی ندارد و مورد تایید اسلام است (جوان آراسته: ۱۳۸۰، ۱۲۴).

با قیاس ساده فوق، ضرورت تحزب از دید متون دینی آشکار است. در اینجا برخی از فوائد و کارکرد ویژه حزب مورد بحث قرار می گیرد:

انتخابات اصلاح

کارکرد اصلی احزاب در هنگامه انتخابات بروز می کند، چرا که احزاب در پی معرفی صالح ترین فرد برای ریاست حکومت یا نمایندگی در پارلمان هستند و در این راستا به کمک توده ها می آیند تا آنها را در انتخاب اصلاح یاری رسانند. حزب به عنوان یک جریان فکری منضبط، می تواند رضایت اکثریت مردم را احراز کند و آن در انتخابات بروز می کند (شیرازی: پیشین، ۳۷۶).

به عقیده نگارنده اگر احزاب سیاسی بتوانند زمینه انتخاب اصلاح را فراهم سازند، در خور ستایش خواهند بود و با توجه به آنچه قبلاً آمد، بدون شک از نظر فقهی مورد تاییدند.

تشکیل و سازماندهی نیروها

روایات زیادی بر تنظیم امور و اصلاح جامعه تأکید دارند همچون: «اوصیکم بتقوی الله و نظم امرکم؛ شمارا به تقوای الهی و نظم در کارهایتان توصیه می کنم» (نهج البلاغه نامه ۹۷۷، ۴۷).

حزب مکانیزم سازمان بخشی است که در پی انسجام خواستها، تقاضاها و افکار عمومی پراکنده است. احزاب در جامعه اسلامی، با توجه به وظیفه خود که مبارزه با طاغوتگری است، نیروهای فکری پراکنده را از طریق آموزش سیاسی سامان می دهند و زمینه را برای از بین بردن طاغوت و ایجاد حکومتی دینی فراهم می سازند.

مسئولیت پذیری افراد

همان طور که می دانیم و نگارنده برآن تکیه دارد، در جامعه کنونی، انسان به خودی خود در انجام بیشتر وظایف اجتماعی خویش ناتوان است. این امر از حس مسئولیت پذیری در جامعه می کاهد. اما اگر فرد انسانی در میان جمع قرار گیرد، جمعی که به صورت فعال در پی اصلاح جامعه است، روحیه مسئولیت پذیری وی افزایش یافته و نسبت به مسایل اجتماعی احساس مسئولیت پیدا می کند. نقش احزاب در این راستا، بالا بردن روحیه مسئولیت پذیری و زمینه سازی برای اجرای بسیاری از احکام اسلامی است که امکان اعمال و اجرای آنها به صورت فردی امکان پذیر نیست. چنین امری اهتمام ورزیدن به امور مسلمین است که مورد تأیید و تأکید دین مبین اسلام نیز می باشد.

گسترش احزاب سیاسی

احزاب، امروزه یکی از ابزارهای مشارکت سیاسی مردم و مهار قدرت در جوامع دموکراتیک محسوب می شود. جوامعی که نظام سیاسی آنان بر انتخابات، پارلمان و امثال آن مبتنی است، وجود احزاب را یک ضرورت شمرده و فقدان آن را خلأی در صحنه سیاسی قلمداد می کنند، به طوری که هم مردم در انتخاب مدیران جامعه، نمایندگان مجلس و امثال آن دچار مشکل می شوند و هم زمینه به صحنه آمدن افرادی که سابقه روشنی در عرصه سیاسی - اجتماعی جامعه ندارند و یا لاقابل برای مردم شناخته شده نیستند، فراهم است. از این رو احزاب را برای نهادینه و شفاف شدن فعالیتهای سیاسی لازم می شمارند. برای احزاب سیاسی، آثار و فوائدی را برشمرده اند: سازماندهی نیروهای پراکنده، حمایت از حقوق فرد و جامعه در برابر تجاوز احتمالی دولتمردان به حریم آزادیهای سیاسی، ارتقای سطح آگاهیهای مردم در جامعه، نظم بخشیدن به فعالیتهای و کاهش منازعات و تنشهای خشونت آمیز از جمله آنهاست. در جوامع پیشرفته که از یک طرف تشخیص امور سیاسی و... تحلیل درست آنها از سوی مردم دشوار بوده، و از طرف دیگر پیچیدگی امور، سبب بروز اشتباهاتی از سوی دولت می گردد و نیز مردمی شدن امور سیاسی و رقابت بر سر زمامداری از سوی دیگر، ضرورت بخش تشکیل احزاب و تشکلهای دانسته شده و آزادی احزاب و حق عضویت در آنها، حق اجتناب ناپذیر مردم قلمداد می شود (هاشمی: ۱۳۹۲، ج ۱، ۲۳۰).

فعالیت احزاب سیاسی در جوامع اسلامی و دموکراتیک

تحزب و تشکل و فعالیتهای سیاسی - اجتماعی در قالب حزب و تشکیلات، مساله جدیدی نیست که نتوان سابقه و نمونه هایی در تاریخ اسلام برای آن یافت. بلکه از جهات مختلف می تواند مثبت و مفید باشد. از این رو به نظر می رسد که در اصل چنین فعالیتی تردید وجود ندارد و بعید است در مکتبی که اهتمام فراوانی برای فعالیتهای جمعی قائل است، مورد نهی قرار گرفته باشد. آنچه اهمیت دارد، اهداف، انگیزه ها و نوع فعالیتهای یک تشکل است. از این رو حضرت امام می فرمودند: «این طور نیست که حزب بد باشد یا هر حزبی خوب باشد، میزان ایده خوب است» (موسوی خمینی (ره): پیشین، ج ۱۶، ۱۳۳).

جرایم خاص ارتكابی احزاب سیاسی

ماده ۶ قانون فعالیت احزاب سیاسی در بیان حقوق گروهها تصریح می کند که فعالیت گروهها آزاد است، مشروط بر اینکه مرتکب تخلفات مندرج در بندهای ماده ۱۶ این قانون نگردند. از طرفی نیز در تبصره های ۱ و ۲ ماده ۶ این قانون، به برخی از شرایط سلبی و ایجابی مربوط به احزاب و سایر گروهها، ازجمله لزوم داشتن مرامنامه، اساسنامه، هویت هیأت رهبری و همچنین نحوه برگزاری راهپیمایی ها به همراه شرایط مربوط به آن اشاره شده است. در ماده ۷ قانون مزبور نیز آمده است: «کلیه اعضای ساواک منحل، فراماسونها، کسانی که در فاصله ۲۸ مرداد سال ۱۳۳۲ تا ۲۲ بهمن سال ۱۳۵۷ به وزارت رسیده و یا به عضویت مجلس سنا یا شورای ملی درآمدند، گردانندگان رژیم سابق و حزب رستاخیز و کسانی که به موجب احکام دادگاهها، طبق موازین اسلامی از حقوق اجتماعی محروم شده و یا می شوند از حق تأسیس جمعیت و حزب سیاسی و یا شرکت در هیأت رهبری آن محرومند». در ادامه ماده ۱۶ قانون فعالیت احزاب به تشریح ممنوعیت برخی از فعالیت های حزبی پرداخته است در شرح بندهای دهگانه مقرر می دارد.

ایرادات وارد بر ماده ۱۶ قانون جرایم احزاب سیاسی

ایرادی که بر این ماده ۱۶ قانون فوق وارد است، اینکه،

اولاً؛ غالب عبارات مصرحه در ماده ۱۶ قابل تفسیر به رأی بوده و به صورت کاملاً کلی و ابهام آمیز به کار رفته اند. به عبارتی، صراحت و شفافیت بیان که لازمه یک قانون مترقی و کارآمد است، در منطق این ماده ملاحظه نمی گردد.

ثانیاً؛ بر فرض که عبارت تخلفات یا ارتكاب موارد زیر در مواد ۱۶ و ۱۷ را محمول بر معانی و مفاهیم مجرمانه و تخلفاتی توانمان بدانیم، این تفسیر نیز راهگشا نخواهد بود، زیرا از یک طرف پیش بینی یک عنوان مجرمانه در قانون، مستلزم بیان صریح ضمانت اجرای کیفری آن نیز هست (محسنی: ۱۳۹۲، ۳۲۶).

و از طرف دیگر، در تفسیر قوانین کیفری ماهوی باید جانب حزم و دوراندیشی را رعایت کرده و در موارد اجمال، ابهام و سکوت قانونی، قاعده تفسیر مضیق قوانین جزایی به نفع متهم را اعمال نمود (اردبیلی: ۱۳۹۳، ج ۱، ۱۵۰).

در جمع مباحث فوق نگارنده بیان می کند که، باید اذعان داشت که شاید قانونگذار در ماده ۱۶ در مقام تشریح جزئیات و ارکان متشکله جرایم ارتكابی احزاب نبوده و تنها نظر بر موارد غالب داشته است. به عبارتی، قانونگذار یک سری معیارهای سلبی را به عنوان افعال ممنوعه ناقض تحریمها و ارزشهای تقنینی بیان نموده و اختیار تعیین ضمانت اجرای کیفری و تشخیص اوصاف مجرمانه را به قوانین عام کیفری، از جمله قانون مجازات اسلامی واگذار کرده است. البته، این ایراد مهم همچنان بر قانونگذار وارد است که از بیان جرایم حزبی و ضمانت اجرای کیفری مربوط به آن اجتناب نموده و زمینه را برای ظهور عقاید و آرای متفاوت و فراهم کرده است. حال آنکه با توجه به اینکه قانون فعالیت احزاب مصوب ۱۳۶۰ یک مصوبه خاص بوده، قانون مطلوب نیز باید از جامعیت لازم برخوردار باشد، شایسته آن بود که قانونگذار صراحتاً به تبیین جرایم ارتكابی مرتبط با فعالیت احزاب و مهمتر از آن، تعیین ضمانت اجرای آنها می پرداخت که متأسفانه قانون فعلی فاقد این اوصاف است. به هر ترتیب، در این قسمت سعی بر آن است به معرفی و تبیین مفاهیم و عبارات مندرج در ماده ۱۶ قانون احزاب پرداخته شود.

بحث و نتیجه گیری

احزاب سیاسی اصلی ترین کانون تجمع خواسته ها و علایق گوناگون تلقی می شوند که به واسطه حضور آنها، زمینه های ساختاری و عینی لازم برای تاثیرگذاری متقابل نیروهای سیاسی و اجتماعی بر یکدیگر و بر ساختارهای سیاسی فراهم می شود. در طول دهه های گذشته، مطالعه چگونگی کارکرد احزاب سیاسی از سوی پژوهشگران سیاسی و حقوق دانان با دغدغه های مهمی نظیر تدوین قانونی جامع و کامل در باب حدود فعالیت احزاب بالاخص احزاب سیاسی، بررسی رفتارهای انتخاباتی، نظریه های رقابت، ساختار ائتلاف های حزبی، تحلیل سیاستگذاری، شکل گیری روندهای تمرکزگرایی سازمان حزبی، نقش احزاب در روند مردم سالاری همراه بوده است که البته با تصویب قانون جرم سیاسی در سال ۱۳۹۵ برخی از دغدغه های مذکور تا حدودی برطرف گردیدند لیکن با توجه به گسترش دایره جرایم با توجه به پیشرفت تکنولوژی وجود قوانین به روز و کارآمد همیشه به عنوان یک مشغله ذهنی در بین جامعه حقوقی کشور و سیاستمداران وجود خواهد داشت زیرا احزاب، از جمله مهمترین کنشگران سیاسی در جامعه محسوب می شوند و از نگاهی دیگر جرم انگاری حوزه فعالیت احزاب در عین حال که امری گریز ناپذیر است، شاید موجبات تضییق و تحدید کنشگران سیاسی آنها را به همراه آورد. مطالعه و بررسی جرایم احزاب در نظام حقوق کیفری ایران، نه تنها بیانگر قلمرو موسع یا مضیق حوزه مداخله کیفری در عرصه فعالیت سیاسی احزاب است، بلکه از دیگر سو موجبات نقد و ارزیابی سیاست کیفری را در این خصوص فراهم مینماید. اما در ایران تاکنون مسئله بررسی احزاب از چشم انداز ثبات سیاسی و بازخوانی کارکردهای آنها از این موضع، مدنظر پژوهشگران این حوزه نبوده است. وضع قوانین مبهم و قابل تفسیر موسع، به ویژه در خصوص جرایم و تخلفات احزاب سیاسی، همواره امکان توسعه و در نتیجه شمول قلمروهای مجاز رفتاری احزاب به عنوان جرایم و تخلفات آنها را فراهم می کند. ضروری است نسبت به رفع برخی ابهام های موجود در قلمروی سیاست کیفری ایران، در این رابطه از طریق وضع قوانین جزایی متناسب اقدام گردد.

طبق فرضیه اول «به نظر می رسد مهم ترین چالش فرا روی نظام حقوقی ایران در خصوص جرایم احزاب سیاسی عدم وجود تعریف جامع و مانع جرم سیاسی است». در این خصوص می توان گفت جرم سیاسی از مهم ترین موضوع های نظام حقوقی ایران در سده گذشته بوده که علیرغم تصویب اخیر لایحه جرم سیاسی در مجلس برای آن تعریف خالی از ابهامی ارائه نگردیده است و نقص در تعریف جرم سیاسی و مجازات های آن در نظام حقوقی، خلایی است که در همه عرصه های مهم سیاسی همچون انتخابات به خوبی احساس می شود و این ابهام سردرگمی شخصیت ها، احزاب و جریان ها را در فعالیت های سیاسی بیشتر می کند. با توجه به اهمیت انتخابات به عنوان مهم ترین نمود و عرصه ی مردم سالاری، و وجود احزاب سیاسی متنوع، ایجاد امنیت به ویژه در فعالیت های سیاسی ضرورت دارد. از این رو تعریف جرم سیاسی، خط قرمزها و مجازات های آن به لحاظ ذهنی و عینی اهمیتی غیرقابل انکار می یابد تا در سایه ی آن امنیت و سلامت فعالیت های انتخاباتی با توجه به خط کش ها و معیارهای مشخص حقوقی و قضایی تامین شود. عدم وضوح در تعریف جرم سیاسی، تفسیرهای متفاوت و سو برداشت های گوناگونی در پی دارد به گونه ای که گاه کسانی که به نوعی مرتکب جرایم امنیتی و عمومی شده اند، خود را مجرم سیاسی معرفی می کنند یا بر عکس کسانی که به نوعی جرم سیاسی مرتکب شده اند جرمشان امنیتی تشخیص داده می شود و مجازات آنان نیز همچون جرایم امنیتی تعیین می شود. تعریف دقیق جرم سیاسی، دامنه، مصداق ها و مجازات آن، زمینه ایجاد امنیت و انگیزه برای فعالیت های سیاسی و گسترش مشارکت و حضور فعال احزاب سیاسی به دور از دلهره را فراهم می آورد و در برابر، ناروشنی این موضوع سبب می شود فعالان

سیاسی و مردم نسبت به برخی ساختار شکنی ها و خطاهای چهره ها و احزاب سیاسی و حتی دستگاه ها و مسئولان، ناآگاه، مردود و حتی بدبین شوند. از طرف دیگر دستگاه حقوقی و سیاسی مسئول رسیدگی به جرایم سیاسی نیز در تشخیص نوع جرم و برخورد و مجازات متهمان سیاسی با چالش های زیادی روبرو می شود. با این تفاسیر می توان فرضیه اول را درست دانست.

فرضیه دوم بیان می دارد «جرم انگاری مبهم زمینه ساز تعرض به احزاب و تضییق حقوق آنان خواهد بود»، همانطور که مطرح شد، احزاب سیاسی حق فعالیت دارند، جرم انگاری فعالیت احزاب سیاسی مستلزم برخورداری از قوانین واضح و روشن و ناظر بر جرایم و تخلفات آنهاست. وضع قوانین مبهم در این خصوص راه تفسیر موسع و سلیقه ای را باز می کند که این امر خود یکی از موارد تعرض و تضییق حقوق احزاب سیاسی خواهد بود، با این موارد فرضیه دوم نیز مورد تایید خواهد بود و صحیح است.

پیشنهادهات

در این راستا پیشنهاداتی که می توان بیان نمود، عبارت انداز:

۱. تدوین و تصویب قوانین بروز و کارآمد
۲. تدوین و تصویب قوانین واضح و روشن در خصوص حدود فعالیت احزاب
۳. تدوین و تصویب قوانین به روز در خصوص جرایم و تخلفات احزاب سیاسی

منابع

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه
۳. قانون اساسی
۴. قانون جرایم سیاسی
۵. پیمانی، ضیاءالدین (۱۳۸۵)، جرائم علیه امنیت و آسایش عمومی، نشر میزان، تهران.
۶. حسینی، محمد حسین (۱۳۹۴)، وظیفه فرد مسلمان در احیای حکومت اسلام، نشر علامه طباطبائی، تهران.
۷. حسینی شیرازی، سید محمد (۱۴۰۳)، الفقه السیاسی، مطبعة رضایی، قم.
۸. جوان آراسته، حسین (۱۳۸۰)، مبانی حکومت اسلامی، دفتر تبلیغات اسلامی، قم.
۹. دانش، تاج زمان (۱۳۸۳)، اطفال و جوانان بزهکار، انتشارات رسا، تهران.
۱۰. شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۴۰۷)، الروضة البهیه فی الشرح للمعه الدمشقیه، دفتر تبلیغات اسلامی، تهران.
۱۱. صانعی، پرویز (۱۳۸۹)، حقوق جزای عمومی، جلد اول، کتابخانه گنج دانش، تهران.
۱۲. عمید، حسن (۱۳۷۷)، فرهنگ عمید، انتشارات امیرکبیر، تهران.
۱۳. قاضی شریعت پناهی، ابوالفضل (۱۳۷۵)، بایسته های حقوق اساسی، نشر دادگستر، تهران.
۱۴. گارو، رنه (۱۳۸۴)، مطالعات نظری و عملی حقوق جزا، ترجمه ضیاءالدین نقابت، نشر ابن سینا، تهران.
۱۵. گلدوزیان، ایرج (۱۳۹۳)، محشای قانون مجازات اسلامی، نشر مجد، تهران.

۱۶. میرمحمدصادقی، حسین (۱۳۹۴)، جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، جلد دوم، نشر میزان، تهران.
۱۷. معتمدنژاد، کاظم (۱۳۸۱)، حقوق مطبوعات، جلد اول، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها، تهران.
۱۸. معلوف، لوئیس (۱۳۸۳)، المنجد فی اللغة، چاپخانه منفرد، تهران.
۱۹. معین، محمد (۱۳۶۴)، فرهنگ معین، جلد اول، نشر معین، تهران.
۲۰. موسوی خمینی (ره)، روح الله (۱۳۶۸)، صحیفه نور، جلد چهارم و شانزدهم، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران.
۲۱. ولیدی، محمد صالح (۱۳۹۲)، حقوق جزای اختصاصی، جلد سوم، نشر داد، تهران.
۲۲. هاشمی، محمد (۱۳۷۱)، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، نشر میزان، تهران.
۲۳. هاشمی، محمد (۱۳۹۲)، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، جلد اول، نشر میزان، تهران.
۲۴. هاشمی رفسنجانی، علی اکبر (۱۳۷۷)، دوران مبارزه، جلد اول، نشر معارف انقلاب، تهران.
۲۵. اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۷)، مدخلی بر علل ناکارآمدی احزاب در ج. ا. ایران، مجله رهیافت انقلاب اسلامی، شماره ۱۶.
۲۶. حبیب زاده، محمد جعفر (۱۳۸۵)، تحلیل جرم فعالیت تبلیغی علیه نظام جمهوری اسلامی ایران، مجله فقه و حقوق، شماره ۹.
۲۷. رستمی، اردشیر و همکاران (۱۳۹۳)، سیاست جنایی ایران در قبال جرائم انتخاباتی، کنفرانس بین‌المللی علوم انسانی و مطالعات رفتاری، ۱۳۹۳/۹/۲۶.
۲۸. ژرژ لواسور (۱۳۶۹)، مسئله جرم سیاسی در حقوق استرداد مجرمان، مترجم مصطفی رحیمی، مجله کانون، شماره ۱۵.
۲۹. مرعشی، محمد حسن (۱۳۶۸)، بغی یا جرم سیاسی از نظر اسلام، مجله قضایی حقوقی دادگستری، شماره ۳.
۳۰. ورعی، سید جواد (۱۳۹۲)، تاملی در گسترش احزاب سیاسی، نشریه حضور، شماره ۲۸.
۳۱. هاشمی، محمد (۱۳۷۱)، تحلیل جرایم سیاسی و مطبوعاتی، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۰.
۳۲. کیانوش راد، محمد (۱۳۸۹)، بررسی موانع شکل‌گیری و رشد احزاب سیاسی در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران.

33. C. Plano, (1998), Jack and Olton, Roy, The International Dictionary, U. S. A, Longman, 4 th ed.